

Obsah

7	K novému vydaniu (Zdenka Pašuthová)
19	Slovo na úvod
21	Kríza spoločenská i umelecká
39	Borodáčove rázcestia
61	Úsilia Ferdinanda Hoffmanna
77	Jamnického nové cesty
103	Lichard, Budský a tí druhí
117	Činohra Slovenského ľudového divadla
149	Ochotnícke divadlo
173	Slovenské komorné divadlo v Martine
189	Slovenské divadlo v Prešove
197	Divadelníctvo v SNP
215	Frontové divadlá slovenskej armády
217	Poznámky
250	Literatúra – knižné publikácie
253	Používané skratky
255	Menný register
267	Obrazová dokumentácia

Činohra v rokoch 1939 – 1941 nemala nijako vyhranenú tvár a ani sa o ňu neusilovala. Do príchodu do Nitry SLD uviedlo šestnásť činoherných premiér, zväčša odťažitého repertoáru. Začínalo hrou J. Debnára *Chlapci na stráži* (4. marca 1939). Kritika už Borodáčovu inscenáciu prijala vľazne a bez kritickej pozornosti prešlo aj Želenského naštudovanie v SLD.

Ani ostatné inscenácie nevzbudili väčšiu pozornosť. Sidorov pokus o historickú drámu *Kysuca* z čias Veľkomoravskej ríše už od roku 1930 sporadicky uvádzali dedinské ochotnícke krúžky. Hra *Krátke spojenie*, Svobodov *Posledný muž*, Köpnerovej *Život a súd*, Schmittove *Ženy, pozor na mužov* ani rozprávkové hry – *Zázračný salaš*, *Chudobný kráľ Otomar*, *Tam je moja vlasť* – neprinesli nič nové a zaujímavé. Viac rezonoval síce nenový, ale do nových súvislostí vstupujúci Stodolov *Čaj u pána senátora* i Barčova dráma *3 000 ľudí*, prevzatá z nedávneho repertoáru SND a pripomínajúca vážne sociálne problémy.

Novinky slovenskej dramatickej spisby – *Chlapci na stráži* J. Debnára, *Tam je moja vlasť* V. Erbena, najmä však *Prievan* Cela Radványiho (1941) a *Míčov Petrolej* (1941) – napospol boli dielami okrajového významu. *Míčov Petrolej* bol dokonca primitívnou protižidovskou agitkou, ktorou sa divadlo najvýraznejšie prihlásilo k oficiálnemu politickému programu slovenského štátu. Zdá sa však, že v divadle si ich nízku umeleckú úroveň a scestné, nehumánne politické smerovanie čoskoro uvedomili a na repertoári boli veľmi krátko. Najväčšími ziskami počiatkov činohernej aktivity SLD tak popri Stodolovi bola vtipná Vandenbergova komédia *Chlapci, dievčatá a psi* so sviežimi Pugetovými *Šťastnými chvíľami*, ktoré cibрили najmä konverzačnú pružnosť mladého hereckého kolektívu.

Do konca sezóny 1941/1942 bol umeleckým vedúcim divadla najskúsenejší herec súboru Štefan Adamec. Často aj režíroval, najmä spevoherné inscenácie. Od augusta 1941 sa oficiálnym režisérom činoherných predstavení stal Ľubomír Smrčok. Nebolo to len potvrdenie dovtedajšieho stavu (Smrčok režíroval väčšinu činoherného repertoáru), ale aj poskytnutie väčších právomocí aj v rámci dramaturgie. Ľ. Smrčok, hoci bol autodidaktom, veľa študoval, pravidelne chodieval do Bratislavy na premiéry inscenácií režisérov Jána Jamnického a Ferdinanda Hoffmanna. Dobre poznal aj predstavenia J. Borodáča. Štúdium i poznanie najlepších bratislavských inscenácií nezostalo bez vplyvu na mladého režiséra SLD.

Režisér O. Bosák vstúpil do služieb rozhlasu a D. Stern-Stránsky v divadle pôsobiť nemohol. Do SNP odišiel C. Kováč, M. Dudáš, A. Cveková, manželia Latečkovci, A. Vandlík. Ostatní pokračovali v práci za neobyčajne sťažených podmienok. V budove divadla sídlilo už nemecké frontové divadlo Panzer Scala (pôsobili v ňom však aj ukrajinskí a ruskí herci, speváci, tanečníci, hudobníci) a vojenské veliteľstvo dovolilo Slovenskému divadlu hrať na jeho javisku iba dva dni v týždni. Vedenie Družstva SD i divadla chcelo súbor udržať za každú cenu, aby ako konsolidovaný súbor mohol začať pôsobiť hneď po prechode frontu. Súbor bol už prakticky odkázaný len na predstavenia v meste, čo rapídne zmenšilo jeho príjmy. V ústrety mu vyšlo vedenie prešovského rozhlasového štúdia, ktoré vysielalo hry Slovenského divadla a zmluvné honoráre za účinkovanie sa stali podstatnou časťou príjmov súboru. Úrady vyhlásili 21. decembra 1944 evakuáciu mesta, a tak Slovenské divadlo odišlo do Ružomberka, kde sa za dramatických okolností 5. apríla 1945 dočkalo oslobodenia mesta jednotkami I. československého armádneho zboru. Ôsmeho apríla nákladnými autami československá armáda previezla divadlo do Košíc.

Andrej Bagar, ktorého vláda vymenovala za intendanta slovenských divadiel, nástojil na tom, aby súbor ihneď začal pracovať v Košiciach. V Prešove sa však ustanovilo nové vedenie Družstva Slovenského divadla, ktoré dôvodilo, že súbor patrí mestu a aj z právneho hľadiska by sa mal vrátiť na svoje pôvodné pôsobisko. A. Bagar napokon súhlasil, aby sa sezóna dokončila v Prešove a zaviazal A. Chmelku, aby sa v Košiciach hralo aspoň pohostinsky. Nariadenie SNR č. 65/45 však rozhodlo, že na Slovensku budú iba tri profesionálne divadlá – Národné divadlo v Bratislave, Východoslovenské národné divadlo v Košiciach a Slovenské komorné divadlo v Martine. Košické divadlo malo podľa tohto nariadenia pravidelne zájazdovať aj do Prešova. Po poslednej premiére – 1. júla 1945 – ktorou bolo pásmo z poézie A. Prídavka, sovietskych básnikov a posledné dejstvo *Matky* K. Čapka, odišiel A. Chmelko s podstatnou časťou súboru do Košíc, aby sa za riaditeľovania J. Borodáča ujal funkcie šéfa činohry. V Prešove sa však svojho divadla nemienili vzdať, a tak popri troch štátnych divadlách začalo v meste pôsobiť Slovenské divadlo ako divadlo družstevné. Jeho riaditeľom sa stal agilný člen spolku Záborský František Rell. Osudy divadla v tejto etape však už presahujú rámec tejto práce.²⁶²

Povstalecká *Pravda* dňa 20. septembra 1944 v článku *Organizuje sa rozsiahla osvetová činnosť* píše: „Osvetový odbor Povereníctva pre školstvo a národnú osvetu zahájil za účasti veľkého káдру odborných pracovníkov akciu v propagande, rozhlase, tlači a divadelníctve o usporiadaní jazykových kurzov ruštiny.“²⁷⁷ Najmä sekretariát komunistickej strany vyvinul v tomto smere značnú aktivitu. Okrem niekoľkých mítingových podujatí (pripravovala ich Magda Husáková-Lokvencová, Ivan Teren, Milan Dudáš a i.) pokúšal sa vytvoriť spevokol. Do tejto veľkej osvetovej akcie sa zapájalo, pravdaže, aj Frontové divadlo, a tak ďalším priestorom pre jeho činnosť boli mítingy, ktoré sa usporadúvali v Banskej Bystrici vo dvorane Národného domu. *Pravda* uvádza, že tu okrem prednášky o Červenej armáde a partizánoch odzneli aj básne *Jehovah* I. Krasku a *Nechceme kráľov ani cisárov* i klavírne vystúpenie martinskej „... Rusky Iriny Ivanovny, ktorá hrala skladby ruských skladateľov“.²⁷⁸ Kraskove verše sa potom objavujú aj v programe FD. Dá sa predpokladať, že existovala istá migrácia repertoárových materiálov medzi Frontovým divadlom a Slobodným slovenským vysielateľom (ojedinele aj čerpanie zo stránok povstaleckej tlače), najmä keď herci FD v rozhlase pravidelne účinkovali v literárno-dramatických pásmach.

Pravda zo dňa 20. októbra uverejnila v rubrike *Zvestí* tento oznam: „LUDOVÁ SCÉNA V BANSKEJ BYSTRICI. Osvetový odbor pri Povereníctve školstva a národnej osvety zriaďuje v Banskej Bystrici ľudovú scénu. Ensemble tejto novej scény sa zloží z hercov Banskej Bystrice a z Bratislavy, ktorí sú na oslobodenom území Slovenska. Osvetový odbor pri Povereníctve školstva a národnej osvety vyzýva všetkých hercov, aby sa na odbore hlásili. V programe bude okrem divadelných predstavení i poriadanie umeleckých a zábavných večierkov.“²⁷⁹ O deň neskôr ten istý oznam uverejnili *Národné noviny*. Ohlas na tieto správy musel byť kladný, lebo *Národné noviny* 24. októbra 1944 konkretizujú túto výzvu: „*HERCI PRE LUDOVÉ DIVADLO*. Povereníctvo pre školstvo a národnú osvetu, odbor VI. žiada všetkých hercov z martinského Komorného divadla, z prešovského Slovenského divadla, z bratislavského Národného divadla a z rozhlasu, ktorí sú v Banskej Bystrici a na okolí, aby prišli dňa 24. októbra o 10. hodine na Povereníctvo pre školstvo a národnú osvetu, odbor VI., kde sa bude rokovať o zriadení ľudovej scény.“²⁸⁰